

Küreselleşme, Kent ve Kültür¹

*

Globalization, City and Culture

Şerife Geniş

Özet

1980'lerden beridir dünyada ve Türkiye'de başta metropoller olmak üzere bütün kentlerin önemli değişimler yaşadığına tanık olduk. Bu değişimlerin kentsel yaşamın farklı kurtelerinde derin etkileri oldu. Bu çalışma, günümüz kentlerindeki ekonomik, toplumsal ve mekansal alanlarda yaşanan bu deneyimleri anlamada kültür kavramının neden ve nasıl merkezi bir rol oynadığını incelemeyi amaçlıyor. Yazının ilk bölümü, kentsel ekonominin organizasyonunda ve toplumsal etkilerinde kültürün artan rolüne ve önemine değiniyor. İkinci bölüm, kentsel mekanın dönüşümünde kültürün rolünü inceliyor. Son bölüm de, yeni kent ekonomisi ve kent politikalarının kent kültürü ve yaşamı üzerindeki etkilerine dair bir kaç tespitte bulunuyor.

Anahtar kelimeler: küreselleşme, kent, kültür, kentsel değişim

Abstract

Since the 1980s we have witnessed a remarkable transformations in the cities around the world and in Turkey. These changes resulted in significant impacts on urban life. This article seeks to analyze why and how the concept of culture occupies a central place in our efforts to understand these changes in economic, social and spatial fields. The first section of the article looks at the increasing role and significance of culture in the organization of urban economy and its social impacts. The second part analyzes the role of culture in the transformation of urban space. The last section, looks at the impact of the new urban economy and urban politics on urban culture and life.

Keywords: globalization, city, culture, urban change

¹ Bu makalenin ilk hali 11-13 Mayıs 2007 tarihlerinde Türkiye Mimarlar Odası ve Gaziantep Mimarlar Odası ortaklığında Gaziantep'te düzenlenen "Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru: Mimarlık ve Kent Buluşmaları-5" isimli çalıştayda sunulmuştur.

Kent, Kültür ve Ekonomik Dönüşüm

Bilindiği üzere, 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz gelişmiş ülkelerde kitlesel sanayi üretimini ve sosyal devlete dayalı politik iktisadi yapıyı sekteye uğratmış ve neo-liberal küreselleşmeye dayalı post-fordist ve post-endüstriyel bir toplumsal düzenin inşasına yol açmıştır. Metropol kentler dünya ekonomisinde yaşanan bu dönüşümün hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır. Bir başka deyişle, küreselleşmenin bir yandan metropol kentler açısından önemli ekonomik, toplumsal ve mekansal sonuçları olurken, diğer yandan da bu kentler küreselleşmenin motorları, onu yapan ve yeniden üreten mekanlar haline gelmişlerdir. Küresel dünya ekonomisi ile metropol kentler arasındaki bu karşılıklı birbirini yapan ve üreten ilişki dünya ekonomisinin makro düzleminde gözlemlediğimiz yapısal dönüşümlerin kent ekonomisinde somut ve derin etkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Fainstein, 1996; Knox, 1993; Sassen, 1991). Bu etkilerden biri de kültür endüstrilerinin küreselleşen metropol kentlerin ekonomilerinde paylarını giderek arttırmalarıdır (Scott, 1997).

Küreselleşen ekonomi ile metropol kentler arasındaki bu organik ilişkiyi yeniden ve yeniden üreten önemli etkenlerden biri ortaya çıkan yerel girişimci yönetim biçimidir. Harvey (1989) yerel girişimci politikaların kentin sahip olduğu niteliklere ve kenti konumlandırmak istedikleri vizyona göre dört farklı stratejiyi, tek tek ya da farklı kombinasyonlarda, izleyebileceklerini söylemektedir. Bunlardan ilki var olan kaynak, lokasyon, fiziksel ve sosyal altyapı, kalifiye işgücü ve yerel avantajları harekete geçirerek ve aynı zamanda yatırımcılara destek ve teşvikler vererek esnek üretim akışlarını kente çekmeye çalışmaktır. İkinci strateji, ulaşım, iletişim, büro ve eğitim kaynaklarına yatırım gerektiren gelişmiş finans, bürokrasi, bilgi toplama ve işleme sektörlerinin anahtar emir ve kumanda yönetim işlevlerini kendine çekmeye çalışarak mekanda yoğunlaşmış bir ekonomi oluşturmaya çabalamaktır. Üçüncü strateji ise, kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm gibi projelerle kentsel mekanı daha yaşanabilir ve çekici hale getirerek, tüketim ve eğlence mekanları yaratarak, festivaller ve kültürel etkinlikler düzenleyerek üst gelir gruplarını ve esnek tüketim akışlarını kente çekmeye çalışmaktır. Son olarak, mali disiplin ve rekabete dayalı büyüme ideolojilerinin kamu kurumlarına

sirayet etmesinin bir sonucu olarak yerel girişimciler merkezi hükümetten kaynaklarını arttırmak için birbirleriyle yarışmak zorundadırlar. Kısacası, girişimci yönetim anlayışına göre yerel yöneticilerin temel görevi kenti küresel üretim ve tüketim merkezlerinden biri haline getirmek ve bunun için de küresel sermayeyi, nitelikli emeği ve kozmopolitan elitleri kente çekecek ekonomik, kültürel ve mekansal dönüşümleri gerçekleştirmek ya da bu dönüşümleri gerçekleştirecek girişimlere öncülük etmektir (Pahl and Hubbard, 1989; Harvey, 1989; Jessop, 1997). Fakat Yeoh'un (2005) da vurguladığı gibi, kentlerin giriştiği küresel ekomide kendine bir yer edinme yarışı sadece ekonomik temelli bir yarış değildir; aynı zamanda ekonomik büyüme/kalkınma stratejilerini kültür politikalarına eklemleyen bir dizi kültür merkezli stratejiyi de içermektedir. Bu stratejilerden en önemlisi de kültür endüstrilerinin kent ekonomisindeki payını arttırmaya yönelik girişimlerdir.

Bazılarına göre kültürün kent ekonomisinde artan rolünü ve ekonomik kalkınma stratejilerinin hızla kültürel politikalara eklenmelerini sanayi toplumundan "ağ toplumu"na geçişe neden olan yapısal dönüşümlerle açıklamak gerekir. Castells'in (1996) "ağ toplumu" dediği bu yeni küresel sanayi-ötesi toplumda, sanayi toplumundan farklı olarak, üretim ağırlıklı bir biçimde bilgi teknolojilerine dayanmaktadır. Bu ekonomide statü değeri yüksek olan semboller yaratmak üretim ve pazarlama sürecinin en önemli parçasıdır. Öte yandan, sembollerin –örneğin uluslararası markalar ve tasarımların– katma değeri en yüksek metalar olması ise bilgiyi en önemli ekonomik girdilerden biri haline getirmektedir. Bilgiye, yaratıcılığa ve girişimci kültüre giderek artan bir şekilde yapılan vurgu da hem ekonomideki bu yapısal değişimleri yansıtmakta hem de bu süreci daha da güçlendirmektedir. Böylesi bir ekonomide malların değil, bilginin ve sembollerin üretimini ve pazarlanmasını kontrol eden mekanlar ve toplumsal gruplar merkezi önem ve değere sahip olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Bir başka yaklaşım ise kültür ve eğlence endüstrisinin ekonomideki artan rolüne ve payına işaret eder. David Harvey'e göre (1990), bu değişimin önemli bir nedeni krize girmiş kapitalist ekonominin kar realizasyonunu hızlandırmak ve böylelikle sermaye birikim süresini kısaltmak çabasıdır. Pazarın ve tüketicilerin zevklerinin hızla değişime uğradığı yeni küresel ekonomide yatırım riskli hale gelirken, kültürel tüketim

sektörü diğer metaların tüketiminden çok daha hızlı bir kar realizasyonu sağlamaktadır. Bu tür kültürel metaların tüketimi ve kar realizasyonu bazen saatlerle ölçülebilecek kadar kısadır. Dolayısıyla, kültür endüstrilerinin bu yapısı sermayenin bu alana çok daha fazla ilgi duymasına ve yatırım yapmasına neden olmaktadır.

Kültür endüstrisinin ve eğlence sektörünün ekonomideki ağırlığını arttırmasının bir diğer nedeni de malların üretiminden daha çok hizmetin ve bilginin üretimi ve kontrolüne dayalı sanayi-ötesi ekonomilerde eğitim ve gelir düzeyi yüksek grupların sayılarının önemli ölçüde artması olarak görülmektedir (Sassen, 1991; Zukin, 1998). Özellikle finans, araştırma-geliştirme ve sermaye dolaşımına yönelik hizmet sektörlerindeki genişleme, yüksek eğitilmiş ve yüksek gelirli profesyonellerin sayılarının artmasına neden olmaktadır. Bu grupların tüketim zevkleri ve kâlıpları da eğlence ve tüketim kültürünün ve küresel pazarlara entegre olmuş bir kültür ve tüketim endüstrisinin gelişmesine destek vermektedir. Gündelik yaşamı ve 'benlik üretimi'ni bir estetik proje olarak algılayan ve kurgulayan bu toplumsal gruplar (Featherstone, 1991), kültürel formların ve imgelerin ekonomik üretimin önemli bir parçası haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum da bir yandan "ekonominin kültürelleşmesine", öte yandan da kültürün artan oranda metalaşmasına neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin kent ekonomisinde kültür ve eğlence endüstrilerinin payını arttırmaya yönelik çabaları ve küresel kent iddiasındaki bütün kentlerin neredeyse hepsinin uluslararası festivaller ve kültürel "eventler" organize etme yarışına girmeleri ise metropol kentleri bu yeni sermaye gruplarına ve toplumsal gruplara daha çekici hale getirerek kent ekonomisinin bu yönelimini daha da güçlendirmektedir.

Öte yandan, kültür endüstrisinin ve hizmet sektörünün (en geniş anlamıyla) ağırlığının giderek büyüdüğü bu yeni ekonomi ne yazık ki herkese yüksek vasıflı ve yüksek maaşlı işler getirmemektedir. Aksine, imalat sektörüyle karşılaştırıldığında, bu her iki sektörde de vasıf ve gelir kutuplaşması çok daha derindir. Kültür endüstrisinde ve hizmet sektöründe bir yanda yüksek vasıflı ve gelirli işler, diğer yanda da düşük vasıflı ve gelirli işler eş zamanlı olarak artmakta ve bu gruplar arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklar giderek büyümektedir. Bu gelişmeye özellikle hizmet sektörünün farklı alt alanlarında sıkça rastlamak müm-

kündür. Dolayısıyla hizmet, bilgi ve kültür endüstrilerine dayalı kent ekonomilerinde sosyo-ekonomik ve kültürel kutuplaşma ve bunun sonucunda ortaya çıkan mekansal ayrışma en önemli sosyal sorunlardan birini oluşturmaktadır (Sassen, 1991).

Gelişmiş ülkelerin metropol kentlerinde gözlemlenen bu sosyo-ekonomik değişimlerin benzerlerini Türkiye’de de gözlemek mümkündür. Özellikle İstanbul’un son yirmi yılda yaşadığı dönüşümü yukarıda söz ettiğimiz süreçler üzerinden okuyabiliriz. Küresel bir kent olma politikasını benimsemiş kent elitleri ve siyasetçileri sayesinde İstanbul hem küresel ekonomik süreçlerin, hem de ulusal ve yerel politikaların katkısıyla hızla bir bölgesel finans, hizmet, kültür ve turizm merkezi olma yolunda ilerlemektedir.² İstanbul küresel ekonomik ve sembolik sermayenin çekim alanlarından biri olurken ve küresel sembol ve insan akışlarının yoğunlaştığı bir ulus-aşırı alana dönüşürken, kentte bir yanda kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek grupların diğer yanda da hem kültürel hem de ekonomik sermayeden yoksun kesimlerin sayısı hızla artmakta, bu grupların yaşam tarzları ve tüketim kalıpları giderek birbirinden uzaklaşmaktadır.³ Toplumsal sınıflar arasındaki gelir ve yaşam tarzı farklılıkları genişledikçe de kültürel farklılıklar derinleşmekte, yaşam alanları daha da birbirinden uzaklaşmaktadır.

Kültür ve Kentsel Mekan

Küreselleşmeyle birlikte yalnızca ekonomik yapıda değil, aynı zamanda kentlerin fiziksel ve topografik yapısında da önemli değişiklikler yaşanmakta ve burada da kültür üzerinde dikkatle durulması gereken bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin fiziksel ve topografik yapısındaki değişimlerden kasıt, kentin mimari dokusunda, fiziksel planlamasında ve farklı toplumsal grupların eğlence, tüketim ve yaşam alanlarında gözlemlenen değişimlerdir.

Bu değişimleri ayrıntılı olarak ele almadan önce, yukarıdaki analizin de ana çıkarsaması olan bir olguyu tekrar vurgulamakta fayda vardır.

² İstanbul’un küresel kent olma potansiyeli ve süreçlerine dair bakınız, Keyder (1992) ve Keyder & Öncü (1993).

³ İstanbul’un yaşadığı ekonomik dönüşüme dair bakınız Aksoy, & Robins (1994), Boratav (1995), Sönmez (1996; 2000).

Günümüzde ekonomik kalkınma/gelişme süreçleri ve stratejileri ile kültür stratejileri/politikaları gittikçe birbirine eklenmektedir. Yeni kent politikaları da bu eklenmenin giderek derinleşmesine neden olmaktadır. Bazıları tarafından “girişimci kent yönetimi” olarak isimlendirilen bu yeni kent politikaları, kenti yeni sermaye fraksiyonlarına, üst gelir gruplarına ve seçkin turistlere pazarlanması gereken bir meta gibi tahayyül etmektedirler. Bu tahayyülün cisimleştiği en önemli alanlardan biri de kentsel mekandır. Girişimci kent yönetimlerinin sermaye, yüksek vasıflı emek ve yüksek gelirli turist çekmek amaçlarına yönelik mekansal tasarruflarında ön plana çıkan bir kaç temel stratejiden bahsedebiliriz. Bu stratejilerin her biri aynı zamanda yeni bir küresel kent imajı ve kimliği yaratmaya yöneliktir.

Bu stratejilerden ilki neredeyse evrensel bir salgın halini alan kentin tarihsel ve kültürel mekanlarını yenilemeye ve restorasyona yönelik çabalarıdır. Bunlar tarihsel ve kültürel mirası korumak ve sahiplenmek adına çok önemli girişimler olmakla beraber, bu çabaların bugün bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkması sadece bu yeni gelişmiş bilinç ile açıklanamaz. Bu yenileme ve restorasyon çalışmalarının arkasında kentlerin özgün kimliklerini güçlendirerek küresel sermayeyi çekme ve yeni sermaye birikim süreçleri yaratma amacı yatmaktadır. Eski kent merkezleri, hem kentin kendine özgü kimliğini ve tarihini temsil eder hem de genellikle tarihsel olarak tüketim ve eğlence merkezlerinin çoğu bu bölgelerde ya da onlara yakın yerlerde bulunur. Dolayısıyla, restorasyon ve yenileme çabalarının asıl hedefi, korumacılıktan daha çok kentin çekiciliğini ve rekabet potansiyelini arttırmak, yerli ve yabancı seçkin kullanıcı ve tüketicileri bu bölgeye çekmektir. Tam da bu nedenle, neredeyse bütün kentlerde gözlemlediğimiz bir olgu haline gelen ve dolayısıyla orta ve uzun vadede ekonomik getirisi tartışılmaz hale gelen bu stratejinin aynı zamanda tarihsel kent mekanlarında önemli toplumsal sonuçları olmaktadır (Zukin, 1997).

Tarihsel mekanları restore etme ve yenileme çabaları çoğu zaman bir “soylulaştırma” girişimine dönüşmektedir. Yani, geleneksel olarak ya da bu mekanların terk edilmişliğinden dolayı uzun süredir orada yaşayan ve çalışan alt gelir grupları ya da “kültürel ötekiler” restorasyon ve yenileme sürecinde bu bölgelerden dolayı ya da dolaysız baskılar sonucu yerinden edilmekte ve onların yerine üst gelir grupları ve yüksek kültür

sektörleri yerleşmektedir (Smith, 2002). Benzer süreçler bugün Türkiye'nin birçok farklı kentinde ancak en yoğun olarak da İstanbul'da gözlenmektedir.⁴ Beyoğlu'nun bir çok semtinde sermaye ve yaratıcı orta sınıflar öncülüğünde yaşanan soylulaştırma bunun en çarpıcı örnekleridir. Bu grupların riskli bulunduğu ve sermaye yatırmaktan kaçındığı mekanlar ise (Tarlabaşı ve Sulukule gibi) doğrudan devlet müdahalesi ile sermaye için güvenli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu süreç hem bir toplumsal adalet sorununu gündeme getirmekte, hem de kentin özgün kimliğini korumak adına yapılan müdahaleler yoluyla kültürel anlamda birbirine benzeyen yapay tarihsel kent merkezleri yaratılmaktadır. Dolayısıyla, kentlerin özgün tarih ve kimliklerini vurgulayarak kültürel farklılık yaratmaya çalışan bir strateji, ironik bir şekilde birbirine benzer kentler yaratmakta, küresel düzlemde kültürel homojenleşmeye de neden olmaktadır. Tarihsel ve kültürel farklılık benzer tema ve stratejiler üzerinden stilize ederek "hijyenleştirilmiş" bir şekilde kentli elitlerin ve turistlerin kullanımına sunulmaktadır (Urry, 2002).

Yeni kent politikalarını benimseyen kent yöneticilerinin ikilemi bir yandan kentlerin özgün tarihini ve kimliğini ön plana çıkaracak projeleri hayata geçirirken, öte yandan da kentlerin yatırıma, yaşamaya ve ziyaret etmeye değer olduğunun altını çizen modern kimliğini de vurgulayacak küresel standartta mekanlar, ingeler ve temsiller üretmektir. Kente yabancı turistleri ve üst gelir gruplarını, geniş uluslararası katılımlı konferans ve diğer kültürel aktiviteleri çekmek üzere inşa edilen ultra-modern eğlence, alışveriş, hizmet ve iş merkezleri de bu çabanın son dönem ürünleridir. Evrensel stratejiler üzerinden stilize edilip "turist gözüyle" yerli ve yabancı elitlere sunulan tarihsel mekanlar gibi, genellikle uluslararası ün yapmış sayılı mimar tarafından tasarlanan ya da onların tasarımlarından kopyalanan ve kentin küresel imajının altını çizen bu yapılar da kentlerde son dönemde gözlemlenen bir başka simgesel/kültürel/mimari benzeşmeye neden olmaktadır.

Küreselleşme, kentsel yerleşim alanlarında, yani konut piyasalarında da benzer küresel tarzların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Duvarlar ya da teller ile çevrili, kapısında özel bekçilerin beklediği, altyapı ve sosyal hizmetlerinin özel şirketler tarafından sunulduğu villa ya da çok katlı güvenli siteler, dünyanın her yerinde ve Türkiye'nin bütün büyük

⁴ İstanbul'daki soylulaştırma süreçleri ve örnekleri için bakınız, İslam & Behar (2006). Kentsel yenileme ve dönüşüm politikalarının hedef aldığı mahallelerde yaşanan süreçler için bakınız, Kuyucu & Ünsal (2010).

kentlerinde üst sınıfların gözde konut mekanlarından biri haline gelmektedir. Çok kültürlü ve neredeyse “kitsch” nitelmesini hak edecek düzeyde eklektik tarzlarda inşa edilen bu ultra-lüks villa ve rezidans topluluklarının ortak yönü kültürel ve sınıfsal anlamda homojen olmaları ve küresel ve yerel elitlere benzer yaşam tarzlarını ve standartlarını “toplumsal ve kültürel ötekilerinden” ayrı ve bağımsız olarak yaşama olanağını vermeleridir. Hükümetler, belediyeler ve büyük inşaat firmaları da kentsel dönüşüm, rehabilitasyon ya da modern konut alanları yaratma söylemleriyle toplumsal ve kültürel ayrışmanın ve kolektif kentsel hizmetlere erişimde özelleştirmenin uç örneklerini cisimleştiren bu yeni konut alanlarının yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır.⁵

Yine yerel ve merkezi hükümetler aynı söylemler eşliğinde değişen biçimlerde alt sınıfların yaşam alanlarında onları dışlayan ve marjinalleştiren tasarruflarda bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu tasarruflar genellikle kent merkezlerinde rant değeri yükselen alt sınıf mahallelerini hedef almakta, sermaye ve yerel yönetimler tarafından doğrudan ya da dolaylı baskılar ile ve her zaman buradaki yerleşik grupları kültürel olarak ötekileştiren temsiller eşliğinde bu gruplar kent merkezinin uzağına sürülmektedirler (Marcuse, 1997; Smith, 2002; Wilson 2001).

Türkiye’de ise benzer stratejiler rant değeri artan gecekondu mahalleleri, işçi semtleri ya da toplumumuzda “kültürel ötekiyi” temsil eden Romanların ve Kürtlerin yaşadığı tarihi yerleşim alanlarını hedef almaktadır. Modern kent yaşamına yakışır sağlıklı konutta yaşama hakkı şiarıyla kent merkezlerinde yaşayan yoksulları ve kültürel ötekileri kentin rant değeri artmış alanlarından taşınmaya zorlayan bu modernleşme girişimleri, bu mekanlara yapılması planlanan projeler de göz önüne alındığında, pek masum görünmemekte, dillendirilen hedeflerin samimiyeti şüphe uyandırmaktadır. Soylulaştırmanın devlet eliyle gerçekleştirilen biçimi olan bu tür girişimler kent merkezini sermaye gruplarına, elit sınıflara açarken, alt sınıfları kentin çeperlerine atarak görünmez kılma ya çalışmakta, bir tarz “kent imajı mühendisliği” yapmaktadırlar.

Aynı zamanda, bu grupların taşınmasının hedeflendiği site formatında ve çok katlı binalardan oluşan alternatif yaşam alanlarının ne derece sağlıklı

⁵ Ankara ve İstanbul’da bu tür yerleşim yerleri üzerine yapılan çalışmalar için bakınız, Ayata (2002); Danış & Perouse (2005); Geniş (2007) ve Kurtuluş (2005a; 2005b).

bir kentleşme modelini öngördüğü tartışılmalıdır. Bu tür projeler bir taraftan alt gelir gruplarını tek bir mekana toplayarak halihazırda derinleşerek devam eden sosyo-mekansal ayrılmaya kamu eliyle katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan da, Amerika’da ve Avrupa’da insanca yaşanabilir mekanlar olduğu şiddetle sorgulanan işçi ve alt gelir grubu toplu konutlarına benzer bu yapılar Batı’da bu tür konut alanlarında yaşanan yabancılaşma, dışlanma ve çatışma dinamiklerini Türkiye metropollerine kamu eliyle davet etmektedirler (Wilson, 2001).

Kent Kültürü ve Kentsel Yaşam

Yukarıda da iddia edildiği üzere, ekonomik ve mekansal süreçlerdeki temel dinamiklerden doğru baktığımızda kültürü metalaştıran, ekonomik ve kültürel ötekiyi dışlayan, onu “görünmez” kılmaya çalışan bir kent kültürünün ve yaşam tarzının giderek daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz.

Kent her zaman toplumsal, ekonomik ve kültürel farklılıkların mekanı olmuştur. Kentlere özgü olan ve kentsel deneyimi özgün kılan da bu toplumsal ve kültürel farklılıklardır. Kentsel deneyim, sınıfsal ya da kültürel olsun farklı yaşam tarzlarına her an tanık olmayı ve bu farklılıklardan öğrenmeyi içerir. Modern yaşamın ve kozmopolit kimliğin olmazsa olmaz koşulu hoşgörü ve empati yeteneğidir. Oysa yeni kent politikaları, farklı gelir grupları arasındaki mekansal ayrılmayı temel alan bir kent kültürü ve yaşamı tahayyül etmekte ve bunu güçlendirecek söylemler ve mekansal düzenlemelere destek vermektedir.

Kent merkezlerini canlandırmaya, buraları kültür, eğlence, tüketim ve turizm alanları olarak organize etmeye ve kentin kültür/sanat hayatını canlandırmaya yönelik olarak yapılan yatırımlar ve desteklenen girişimler, özellikle küreselleşen kentlerde inanılmaz bir kültürel canlılık ve çok kültürlü karşılaşma/buluşma noktaları yaratmaktadır. Öte yandan, kenti kent yapan bu kültürel yoğunluk ve çokkültürlü paylaşımlar temel olarak piyasa mekanizması üzerinden işleyen, hedeflediği tüketici ve kullandığı mekanlar bakımından seçici ve seçkin olan bu kültür faaliyetlerinin ayrımcı ve ayrımcı niteliği tarafından gölgelenmektedirler.

Kent politikalarının mekan tasarrufuna baktığımızda da, temel kaygının farklı toplumsal sınıfların kentin kamusal alanlarında sıradan yabancılar olarak karşılaşmasını mümkün olduğunca engellemek ve kontrollü bir hale

getirmek olduğunu görüyoruz. Kentsel politikalar, gerek kent merkezlerinin ve tarihi mekanların yenilenmesinde ve gerekse de konut alanlarının planlanmasında alt sınıfları kent merkezinden, üst sınıfların ve turistlerin tüketim ve yaşam mekanlarından uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, estetik ve ticari kaygının ağırlıkta olduğu bu düzenlemeler, kentin kamusal alanlarının ve kolektif kültürel aktivitelerin giderek özelleştirilmesine, ticarileşmesine ve kamusal etkileşimin hijyenleşmesine neden olmakta, kentteki gündelik deneyimi kısırlaştırmaktadır.⁶

Üst ve orta sınıflar da gündelik yaşam pratiklerinde benzer bir tavır içindedir. Artan ekonomik eşitsizliğin getirdiği toplumsal ve kültürel kutuplaşma zenginlerin mekanda kendilerini tecrit etmelerine neden olmaktadır. Özellikle korumalı sitelerin moda haline geldiği konut alanında bu “dışlayıcı kültür” çarpıcı bir şekilde gözlemlenmektedir. Yaşam alanlarını alt sınıflardan ayırmakta ya da kontrollü hale getirmekte kararlı olan üst sınıfların kentteki çalışma, eğlence ve tüketim alanları da hem artan sosyo-ekonomik eşitsizliğin bir sonucu olarak, hem de piyasa aktörlerinin ve kent politikalarının katkılarıyla alt sınıfların bu amaçlarla kullandıkları alanlardan giderek ayrılmaktadır. Dolayısıyla, kente özgü olan kamusal alanda kendiliğinden sınıflararası karşılaşma deneyimi günümüz metropollerini tanımlayan bir özellik olmaktan giderek uzaklaşmaktadır.

Zenginlerin bu gönüllü tecridinin karşıt kutbunu ise seçme özgürlüğünden yoksun alt sınıfların sıkıştığı getto tarzı mahalleler oluşturmaktadır. Bu mahallelerde, işsizlik, yoksulluk, yoksunluk ve muhtemelen de suç kol gezmektedir. Yoksullar, hem sosyo-kültürel dışlanma hem de mekansal tecrit ile sınanmakta, bu dışlanma biçimleri yoksulları hedef alan ayrımcı söylemlerle de sıradanlaştırılmaktadır. Alt sınıfların kent mekanını kullanımını da giderek sınırlandırmakta, çalışılan ya da yaşanan mahalleyle sınırlı bir kapsama hapsedilmekte ve üst sınıflarla aynı mekanı kullanım olanakları çoğu zaman ancak hiyerarşik bir işveren-işçi deneyimi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.⁷

Grupların kenti deneyimleme biçimi onların ötekilerini algılama biçimini de şekillendirmektedir (Low 1997; 2001). Nitekim, yoksulları kent yaşamını ve güvenliğini tehdit eden “tehlikeli sınıflar” olarak algılayan ve onlara karşı her türlü güvenlik önlemini meşru sayan kültürel temsiller hem İstan-

⁶ İstanbul'daki kültür/sanat endüstrisi ve kentsel değişim üzerine çok önemli bir çalışma için bakınız, Yardımcı (2005).

⁷ 1980 sonrasında yaşanan kentsel değişimin iki uç örneğini toplu konut ve korumalı siteler üzerinden karşılaştıran bir çalışma için bakınız, Bartu Candan & Kolluoğlu (2008).

bul medyasında hem de kentin orta ve üst sınıflarının tahayyülünde güçlü bir yer edinmektedir. Öte yandan kentli orta ve üst sınıfların yaşam biçimleri ve tüketim kalıpları yazılı ve görsel medyadaki temsillerle normalleştirilmekte, idolleştirilmekte ve neredeyse hiç bir eleştirel bakışa tâbi tutulmamaktadır. Derinleşen sınıfsal ve kültürel ayrımların “beyaz” ve “siyah” gibi ırk kavramlarıyla anılmaya başlanması sınıflararası kültürel ve ideolojik kırılmanın boyutlarını ve eşitsizliklerin kültürel temsilde yaşanan değişimi çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.⁸

Sonuç

Kültür her zaman kentleri anlamada önemli bir kavram olagelmıştır. Bunun nedeni, kentlerin ekonomik üretimin yanısıra kültürün de ayrıcalıklı üretim alanları ve farklı kültürlerin buluşma mekanları olmalarıdır. 1970’lerle birlikte kent kuramında politik iktisadi analizlerin ön plana çıkmasıyla görece arka plana atılan kültür kavramı, 1980’lerden itibaren yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmenin arka planında kent yaşamının bütün kertelelerini derinden etkileyen neo-liberal küreselleşme sürecinin derin etkileri vardır. Yeni küresel ekonomide kent ile birlikte kültür de metamorfoza uğramakta; kentin ekonomik, mekansal ve toplumsal süreçlerini anlamada önemli bir değişken olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma, günümüz kentlerinde kentsel süreçleri anlama ve açıklamada kültür kavramının neden ve nasıl merkezi bir rol oynadığını göstermeye çalışmıştır.

Burada öncelikli olarak kültür ve ekonomi arasında bir eklemelenmeden söz edebiliriz. Sermayenin hareketliliğinin ve akışkanlığının giderek arttığı, malların ve insanların dolaşımının hızlandığı bu yeni ekonomide bilginin, hizmetin ve sembolik metaların üretiminin ve kontrolünün önemi giderek artmakta, kentler ise küresel ekonomide kendilerine ayrıcalıklı bir yer edinebilmek için ekonomik ve sembolik bir yarışa sokulmaktadır. Küresel rekabet, küresel hareketlilik olanaklarının artmasıyla birlikte sayıları gittikçe artan eğitilmiş ve gelir düzeyi yüksek toplumsal grupların, küresel turistlerin ve kültür ve hizmet endüstrilerinin kent ekonomisinde önemli aktörler ve sektörler haline gelmesine neden olmaktadır. Bu gelişmeler kentlerde ekonomik ve kültürel canlanmaya destek verirken aynı zamanda kültürün gide-

⁸ Gecekonducuların ve kentli alt sınıfların Türkiye’de medyada ve orta sınıf söylemlerindeki kültürel temsillerine dair bakınız, Demirtaş & Şen (2007); Erman (2004); Etöz (2000) ve Öncü (1999).

rek piyasalaşmasına, eğlenceye ve tüketime dayalı bir kültürün yaygınlaşmasına ve kentlerde gelir ve kültür temelli toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesine neden olmaktadır. Kentlere sermayeyi ve elit grupları çekmeye çalışan kent politikaları da hem sermayenin kültür ve hizmet endüstrilerine yönelmesine hem de kültürel faaliyetlerin özelleşmesine ve metalaşmasına destek vermektedir.

Ekonomik dönüşümün tetiklediği sosyal-kültürel kutuplaşmanın etkileri de yeni kent politikaları tarafından derinleştirilmektedir. Kente küresel bir kimlik ve imaj kazandırmayı hedefleyen kent politikaları bir yandan toplumsal, sınıfsal ve kültürel ayrışmayı arttırken öte yandan bunu maskeleyecek stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Bu dinamiği en açık bir şekilde kentli elitlerin mekanı yeniden organize etme çaba ve stratejilerinde görebiliriz. Gerek tarihsel mekanların restorasyonu ve gerekse kentin küresel imajını simgeleyen ultra modern yapılar ve büyük çaplı mega projeler bir tarz "soylulaştırma" girişimlerine dönüşmekte ve kent merkezlerinin alt sınıfların aleyhine piyasacı ve seçkin bir mantıkla yeniden yapılandırılmasına işaret etmektedir. Kentli elitlerin küresel sermaye akışlarına eklenmek üzere benimsedikleri bu stratejiler aynı zamanda kentlerin tarihsel kimliklerinde de önemli değişimlere neden olmaktadır. Benzer kentsel dönüşüm stratejilerinin, mimari tarzların ve koruma planlarının benimsenmesi küresel düzlemde sembolik bir homojenleşmeye neden olmakta, kentler birbirine benzemeye başlamaktadır. Kentli elitler de aynı dışlayıcı kültürü içselleştirmekte, benzer mekansal stratejiler geliştirmektedirler. Toplumsal gruplar arasındaki ekonomik ve kültürel eşitsizlikler derinleştikçe, ekonomik ve kentsel politikanın müdahale etmediği aksine güçlendirdiği bu ayrımlar konut alanında da keskin bir şekilde ifade bulmaktadır. Kentlerde farklı toplumsal sınıflar arasındaki giderek artan sosyal ve sembolik mesafe kendini mekan tasarrufunda da ortaya koymaktadır. Zengin ve yoksul gettoları bu ayrışmanın en çarpıcı örneklerini oluştururlar.

Kültür elbette tarih ve toplum ötesi bir kavram ve gerçeklik değildir. Günümüz kentlerinde gözlemlenen ekonomik, toplumsal ve mekansal dönüşümler de bunu çarpıcı bir şekilde vurgulamaktadır. Modern kent toplumsal ayrımlara rağmen ortak bir kent kültürü yaratmaya çalışmış, bunun için hem eşitsizliklerle mücadele etmeyi, hem de kamusal alanı mümkün olduğunca herkese açık tutmayı bir ideal olarak benimsemiştir. Günümüz kent kültürü ise eşitsizliği ve ayrımcılığı verili kabul eden bir yöne doğru evrilmektedir. Siyasi aktörler ve elitler de bu eğilimi eşitsizliği ve ayrımcılığı

ortadan kaldırmak yerine yönetmeyi benimseyen politikaları ile desteklemektedirler. Kent sosyolojisinin en önemli gündemlerinden biri bu yeni kent kültürünü besleyen dinamikleri araştırmak ve bu eğilimi değiştirecek direnç noktalarını ortaya çıkarmak, yaratıcı çözümler bulmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. & Robins K. 1994. Istanbul between Civilization and Discontent, *New Perspectives on Turkey* (10), ss. 57-74.
- Ayata, S. 2002. The New Middle Class and the Joys of Suburbia, D. Kandiyoti ve A. Saktanber (der.) *Fragments of Culture*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Bartu Candan, A. & Kolluoğlu, B. 2008. Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul, *New Perspectives on Turkey*, No. 39, ss. 5-47.
- Boratav, K. 1995. *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Castells, M. 1996. *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Çağlar, K. 1992. İstanbul'u Nasıl Satmalı? *İstanbul* (3), ss. 81-85.
- Çağlar, K. & Öncü, A. 1993. *Istanbul and the Concept of World Cities*. İstanbul: Friedrich Ebert Foundation.
- Danış, D. & Perouse J. F. 2005. Zenginliğin Mekanda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler, *Toplum ve Bilim*, 104, ss. 92-103.
- Demirtaş, N., & Şen, S. (2007) Varoş Identity: The redefinition of low income settlements in Turkey, *Middle Eastern Studies*, 43 (1), ss. 87-106.
- Erman, T. 2004. Gecekondu çalışmalarında "öteki" olarak gecekondu kurguları. *European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue 1*, Erişilme tarihi, 02.12.2005, <http://www.ejts.org/document85.html>.
- Etöz, Z. (2000) Varoş: Bir istila, bir tehdit! *Birikim*, 132, 49-53.
- Fainstein, S. 1996. The Changing World Economy and Urban Restructuring. S. Fainstein & S. Campbell (der.) *UrbanTheory*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Featherstone, M. 1991. *Consumer Culture & Postmodernism*. London: Sage Publications.
- Geniş, Ş. 2007. Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul, *Urban Studies*, 44(4), ss. 771-798.
- Hall, T., and P. Hubbard. 1998. *The Entrepreneurial City*. Chichester: Wiley.
- Hannigan, J. 1998. *Fantasy City, Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*. London: Routledge.
- Harvey, D. 1989. From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation of Urban Governance in Late Capitalism, *Geographiska Annaler B* 71 (1), ss. 3-18.
- — —. 1990. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. London: Blackwell.
- Held, D., and A. McGrew. 1999. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- İslam, T. & Behar D (Derleyenler). 2006. *İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sakinleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jessop, B. 1997. The Entrepreneurial City, N. Jewson ve S. MacGregor (der.) *Transforming Cities: Contested Governance and New Spatial Divisions*, London and New York: Routledge.

- Knox, P. L. 1993. Capital, Material Culture and Socio-spatial Differentiation, P. L. Knox (der.) *The Restless Urban Landscape*, Englewood Cliffs, N. J.: Prencite Hall.
- Kurtuluş, H. 2005a. İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, H. Kurtuluş (der.) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, İstanbul: Bağlam.
- — —. 2005b. Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir, H. Kurtuluş (der.) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, İstanbul: Bağlam.
- Kuyucu, T. & Ünsal, Ö. 2010. State-led Property Transfer: An Analysis of Two cases of Urban Renewal in Istanbul, *Urban Studies*, 47 (7), ss. 1479-1499.
- Low, S. 1997. Urban Fear: Building Fortress America. *City and Society* (Annual Review), ss. 52-72.
- — —. 2001. The Edge and the Center: Gated Communities and the Discourse of Fear. *American Anthropologist* 103 (1), ss. 45-58.
- Marcuse, P. 1997. The Enclave, the Citadel, and the Ghetto. *Urban Affairs Review* 33 (2), ss. 228-264.
- Öncü, A. 1999. Istanbulites and Others: The Cultural Cosmology of Being Middle Class in the Era of Globalism. Ç. Keyder (der.) *Istanbul Between the Global and the Local*, New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- Sassen, S. 1991. *The Global City*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Scott, A. J. 1997. The Cultural Economy of Cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, 21 (2), ss. 323-339.
- Smith, N. 2002. New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Strategy, *Antipode* 34 (3), ss. 434-457.
- Sönmez, M. 1996. *İstanbul'un "İki Yüzü": 1980'den 2000'e Değişim*. İstanbul: Arkadaş.
- — —. 2000. İstanbul'da Gelir Dağılımı Eşitsizliği Ürkütücü. *Power* Temmuz, ss. 18- 25.
- Urry, J. 2002. *The Tourist Gaze*. Londra: Sage.
- W lson, D. 2001. Colouring the City: 'Black-on-Black Violence' and Liberal Discourse, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie*, 92 (3), ss. 261-278.
- Yardımcı, S. 2005. *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal*. İstanbul: İletişim.
- Yeoh, B. S. A. 2005. The Global Cultural City? Spatial Imagineering and Politics in the (Multi)cultural Marketplaces of South-east Asia, *Urban Studies*, 42 (5/6), ss. 945- 958
- Zukin, S. 1997. Cultural Strategies of Development and the Hegemony of Vision, A. Merrifield ve E. Swyndegouw (der.), *The Urbanization of Injustice*, New York: New York University Press.
- — —. 1998. Urban Lifestyles: Diversity and Standardization in Spaces of Consumption, *Urban Studies* 35 (5-6), ss. 825-839.

Yrd. Doç. Dr. Şerife Geniş: Lisans çalışmalarını Orta Doğu Teknik Üniversitesi, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını da University of Illinois at Urbana-Champaign Sosyoloji bölümlerinde tamamlamıştır. Halihazırda University of Illinois'de misafir öğretim üyesi ve Adnan Menderes Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır. Küresel kent, yeni kentsel eşitsizlikler, yoksulluk, göç ve etnisite konuları üzerine araştırmalar yapmaktadır. *Urban Studies*, *Middle Eastern Studies*, *Toplum Bilim* ve *Sivil Toplum* gibi çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.

İletişim: serifegenis@yahoo.com